

ЗМІСТ КОГНІТИВНО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ГУМАНІТАРІЇВ

У статті розкрито питання ефективного формування когнітивно-творчої компетенції майбутніх гуманітаріїв. Обґрунтовано змістові компоненти компетенції у процесі організації навчальної діяльності майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетенція, гуманітарна освіта, творчість.

В статье раскрыт вопрос эффективного формирования когнитивно-творческой компетенции будущих гуманитариев. Обоснованы сущностные компоненты компетенции в процессе организации учебной деятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: компетенция, гуманитарное образование, творчество.

The article discloses the question of forming an effective cognitive-creative-crystal competence of future humanities. Substantiated the essential components of competence in the organization of the training of future specialists.

Key words: competence, a liberal arts education, creativity.

Інтеграція України до європейського наукового й освітнього простору зумовлює зміни до реформування системи вищої освіти. В сучасних умовах становлення професіонала не є можливим без чіткого визначення системи знань, умінь та навичок, професійних компетентностей, особистісних якостей майбутнього фахівця.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні передбачає створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. Це сприятиме формуванню інтелектуального потенціалу нації, всебічному розвитку особистості як найвищої цінності суспільства. Головною педагогічною ідеєю сучасності є освіта впродовж життя, її реалізація потребує значної уваги до загального розвитку особистості, її когнітивно-творчих, комунікативних здібностей, самостійності в прийнятті рішень, здобутті нових знань.

В умовах модернізації освітнього простору істотної ваги в становленні сучасного типу особистості набуває «концепція компетенції». Ця тенденція полягає в підвищенні ролі когнітивних та інформаційних початків в освіті, а в результаті цього більш адекватним стає поняття «компетенція» на відміну від «кваліфікації». В умовах новітнього все більший пріоритет серед вимог до випускників ВНЗ одержують вимоги системно організованих інтелектуальних, комунікативних, моральних початків, що дозволяє успішно організовувати діяльність у соціальному, економічному, культурному контекстах. Таким чином, найважливішим завданням сучасної освіти є її переорієнтація на визначення компетенцій, що забезпечують якість освіти, адекватну вимогам часу.

У багатьох європейських країнах останнім часом відбулась орієнтація програм і педагогічних технологій на компетентнісний підхід. Сучасний етап розвитку освіти України також характеризується активним впровадженням компетентнісного підходу до навчання. Якщо загальні теоретичні питання компетентнісного підходу розроблені досить ґрунтовно (В. Байденко, Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, С. Раков, О. Савченко, А. Хуторський та інші), то реалізація його в процесі вивчення фундаментальних дисциплін у ВНЗ перебуває на стадії вихідного розроблення.

Компетентнісний підхід орієнтується на кінцевий результат освітнього процесу та спрямовується на формування у випускника готовності ефективно зорганізувати внутрішні і зовнішні ресурси для досягнення поставленої мети. Визначення компетентностей, які мають бути універсальними за своїм характером і мірою застосування, є актуальним аспектом компетентнісно орієнтованої освіти.

Метою публікації є розроблення змісту когнітивно-творчої компетенції майбутніх гуманітаріїв у процесі організації навчальної діяльності.

На наше переконання, для якісного набуття студентами когнітивної компетенції викладачам фундаментальних дисциплін вищих навчальних закладів необхідно з перших днів перебування студентів у ВНЗ, коли вчорашній абітурієнт переживає особливий сензитивний період, пов'язаний із соціально-професійною адаптацією, формувати в них уміння самостійної роботи.

Учені звертають увагу на те, що самостійність у здобутті знань виявляється лише завдяки власній діяльності, з появою внутрішньої потреби у знаннях, пізнавальних інтересів, захопленості. В цьому розумінні самостійності справді неможливо навчитися. Таку самостійність можна лише сформувати у процесі навчання та виховання.

Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності має не лише озброювати їх теоретичними знаннями, й покликана передбачати інтелектуальний розвиток особистості, гнучкості мислення, комунікабельності.

Культура спілкування як визначальна складова гуманітарної освіти передбачає формування таких професійно-ділових якостей, як товариськість, працездатність, самовладання, відкритість, творчий підхід до справ, соціальна активність і відповідальність, ентузіазм, ініціативність, здатність до творчості, гнучкість мислення в методах роботи, глибоке засвоєння студентами норм етикету.

У психолого-педагогічній літературі існують різноманітні підходи до розуміння термінів «компетентність» і «компетенція» [4; 8; 9; 14].

Когнітивно-творчу компетенцію ми розглядаємо як здатність творчо набувати знання, вміння, навички, мати творчий потенціал самоосвіти і саморозвитку, що визначає спроможність людини до творчості, успішність творчої діяльності, наявність її результатів.

У процесі фундаментальної підготовки першокурсників когнітивна компетенція є рівнем теоретичних знань, умінь та навичок їхнього застосування у процесі розв'язання прикладних задач, творчим мисленням, навичками самоосвіти. На противагу першокурснику випускник вищої школи повинен мати міцні та глибокі знання, професійне мислення а також власну професійно-особистісну позицію. Вища освіта покликана давати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку, має формувати особистісні якості фахівця, збуджувати інтелектуальну активність студентів. Орієнтація на майбутнє, детермінація майбутнього, майбутньої професійної діяльності наповнює активність студента особистісним сенсом, змушує свідомо будувати свою поведінку, поєднати інформаційні дані: *набуті* (інформація, що існує в суспільстві і складова змісту навчання), з *актуальними* (діяльність із засвоєння цієї інформації) і *перспективними* (використання інформації як засобу регуляції майбутньої професійної діяльності).

У питанні розвитку творчих здібностей студентів ми виходимо з відомих психолого-педагогічних положень про те, що здібності особистості виявляються і формуються в діяльності. Слід зауважити, що здібності не є вродженими якостями. Розвиток творчих здібностей – процес досить складний і глибоко діалектичний. Основними з них є психолого-гносеологічні, що ґрунтуються на інерції думки, стереотипності мислення. Навіть часткове послаблення психолого-гносеологічних бар'єрів різко послаблює вплив гальмівних сил на процес мислення особистості і дає можливість розв'язати поставлені перед нею завдання.

Процес діяльності складається з пов'язаних між собою дій і починається з визначення об'єктивної мети на основі потреб і мотивів. Далі йде розробка плану установок, моделей, схем майбутніх дій, засвоєння знань, формування умінь загальної методики, чітка систематизація і періодизація [13].

Індивід стає суб'єктом діяльності тільки тоді, коли його практична чи пізнавальна активність спрямована на об'єкт дії. Психологічний процес перетворення індивіда на суб'єкт передбачає етапи:

- 1) поява інтересу, тобто виявлення у середовищі засобів задоволення своєї потреби;
- 2) пасивний інтерес – фаза роз'єднання мотиваційної і діяльної сторін потреби, коли бажання не підкріплюється готовністю діяти;
- 3) активний інтерес – спроби практично діяти з предметом.

Згідно з цією теорією спочатку відбуваються матеріалізовані зовнішньо дії, потім мовні і лише після – дії в мозку, які звітують про те, що знання сформувались. Факти і явища відображаються у свідомості, що відбувається за допомогою уяви, становлять продукт творчого мислення. Формування творчого мислення у студентів ВНЗ має відбуватися з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності, на основі глибокого оволодіння ними всіма багатствами думки.

Однією з умов успішного розв'язання завдань формування особистості студента як майбутнього фахівця є активне використання в навчальному процесі методів управління операціями мислення, навчання раціональних прийомів мислення. Інтерес у цій галузі становить розроблена П. Гальперінім, О. Леонт'євим, Н. Талізінною теорія поетапного формування розумових дій [6; 10; 15].

Основною метою теорії поетапного формування розумових дій є твердження того, що весь процес перетворення матеріального на ідеальне може проходити успішно лише в тому випадку, якщо зовнішні пізнавальні дії і внутрішня розумова діяльність поєднуються в єдиний процес. Заслуга авторів поетапного формування розумових дій полягає в науковому обґрунтуванні, яке чітко відповідає психолого-педагогічним закономірностям.

Предметна система сучасних ВНЗ передбачає поділ навчальних дисциплін на цикли гуманітарної й соціально-економічної, природничо-наукової й загальноекономічної, професійної та практичної підготовки, не розглядається як оптимальна. Предметна система для майбутнього фахівця визначає зміст навчання, де кожен предмет має свій сенс. Студенти вважають, що не всі навчальні дисципліни, які вони вивчають, знадобляться в їх майбутній професії. До того часу, поки не буде зрозумілий сенс кожної дисципліни, яку вони вивчають, з погляду потреб майбутньої професійної діяльності, ця проблема буде залишатися невирішеною. В іншому випадку творча активність з боку студентів матиме незначний вияв.

Завдання вищого навчального закладу – не тільки дати студентам знання, сформувати вміння і розвинути навички, але й виробити у них постійну звичку самостійно поповнювати знання і забезпечити перенесення цієї звички у свою майбутню виробничу чи дослідницьку діяльність.

На необхідність застосування високих вимог до випускників вищих навчальних закладів, враховуючи специфіку професії, звертають увагу Г. Айсіна, Н. Талізїна та інші вчені [2; 15]. Дослідники наголошують, що невід'ємною складовою рівня молодого фахівця є розвиток фахового мислення студентів, формування вмінь самостійно набувати, засвоювати основні положення науки, що готує їх до майбутньої спеціальності, пояснювати й застосовувати спеціальні знання, спостерігати та аналізувати сучасні техніко-економічні процеси.

Дослідження Н. Аверїна, Ю. Бабанського, Н. Талізїної [1; 5; 15] показали, що вміння вчитися означає вміння самостійно досягти таємниці навколишнього світу, володіти здатністю перетворювати світ, робити його досконалішим.

Загальне вміння містить такі види діяльності:

- а) раціональне використання часу;
- б) здатність пошуку потрібної інформації;
- в) робота з довідковою літературою (підручниками, довідниками, журналами, персональними комп'ютерами тощо);

- г) виділення головного, суттєвого в прочитаному та складання конспекту;
- г) доведення розпочатої справи до кінця.

Самостійність є найважливішою професійною психічною якістю, яка характеризує здатність систематизувати, планувати та регулювати свою діяльність без безпосереднього постійного керівництва та практичної допомоги з боку керівника, вважають К. Платонов та Г. Голубєв [12].

Формування самостійності особистості психологи розуміють як цілеспрямоване формування її за заздалегідь спрямованою моделлю за допомогою адекватних засобів та прийомів дій [12].

В. Козаков виділяє такі характерні особливості змісту поняття самостійності [7]: самостійність – це здатність особистості, тобто психічна риса індивіда, яка регулює його поведінку та є умовою його життєдіяльності; всі дії самостійна особистість здійснює без керівництва та такої ж допомоги з боку керівника; самостійна діяльність допускає опосередковане керівництво та допомогу, тобто самостійна людина у самостійних діях теж має чимось керуватися; всі дії здійснюються без постійного керівництва викладача, тобто можна припустити епізодичне втручання у самостійну діяльність; самостійність можна характеризувати вмінням щодо систематизації, планування, прийняття рішень, нести відповідальність за всі свої дії, регулювати їх.

Підсумовуючи вищевикладене, учений стверджує, що сутність самостійності – це здатність особистості до діяльності в умовах відсутності безпосереднього та постійного керівництва. Відповідно, можна визначити самостійність як здатність індивіда до діяльності в умовах або кимось вказаної мети, або сформульованої самостійно. Враховуючи суть діяльності, учений визначає самостійність як здатність індивіда здійснювати в умовах відсутності безпосереднього та постійного керівництва сприйняття, оцінювання, переробку інформації та реалізацію рішень.

В. Козаков для характеристики суб'єкта як самостійної особистості визначає такі головні дії – уміння: виявляти, виділяти та класифікувати об'єкти за істотними ознаками; зіставляти, аналізувати та узагальнювати інформацію; здійснювати пошук, вияв, систематизацію та узагальнення інформації, особливо у проблемній ситуації; зіставляти поточне інформаційне уявлення з еталоном та оцінювати схожість між ними; коректувати моделі; вибрати еталонну гіпотезу чи розробляти її тощо.

Завдяки власній діяльності з появою внутрішньої потреби у знаннях, пізнавальних інтересах, захопленості проявляється самостійність у здобутті знань.

Одним з головних напрямів, що веде до набуття когнітивної компетенції майбутнім фахівцем будь-якого профілю є його готовність до самостійної творчої діяльності, яка формується протягом навчання у вищому навчальному закладі. Окрім того, входження до світового простору освіти вимагає від студентів мати міцні навички самостійної роботи. В сучасних

програмах фундаментальних дисциплін вже спостерігається тенденція до зменшення годин аудиторних занять і збільшення для самостійної роботи студентів. Самостійна робота студентів має спрямовуватися на реалізацію таких тісно пов'язаних завдань, як: розвиток у студентів самостійності, вміння здобувати знання та здатність студентів самостійно використовувати ці знання у практичній діяльності. Студенти, у яких сформовано навички самостійної роботи, активніше й ефективніше засвоюють необхідний навчальний матеріал, краще підготовлені до майбутньої праці, самоосвіти, кваліфіковано вирішують проблеми, що стоять перед суспільством.

Самостійна робота студентів у ВНЗ є найважливішим етапом усього процесу їх навчання і значною мірою визначає якість підготовки майбутніх гуманітаріїв. Студент має стати не споживачем, а творчим здобувачем знань як у навчальній роботі під керівництвом викладача, так і в позааудиторній самостійній роботі. Від передачі інформації у готовому вигляді необхідно перейти до керівництва самостійною навчально-пізнавальною діяльністю студентів, формувати в них уміння самостійності у здобутті знань, які необхідні їм у подальшій роботі.

Самостійна робота суб'єкта не вичерпується ні фактом відсутності викладача, ні здатністю виконати завдання без допомоги. Вона включає більш суттєву здатність: без будь-якої допомоги свідомо ставити для себе завдання, цілі, планувати власну діяльність і здійснювати її [11]. Цей підхід до визначення СР учнів стосується системи розвивального навчання, яке визначається А. Петровим як формування здібностей учнів до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку свідомої регуляції особистісної активності. У зв'язку з цим, самостійність навчання є головним показником досягнення цілі розвивального навчання.

Самостійна робота – це навчання, яке визначає здатність студентів усвідомлено для себе ставити задачі, цілі, планувати власну діяльність, здійснювати її. Формування і розвиток кожного елементу цієї діяльності здійснюється у процесі навчання, тому самостійна робота має розглядатись як репродуктивна, продуктивна і творча. У визначенні сутності самостійної роботи ми виходили з положення, що якості особистості – інтелектуальні, емоційні і вольові – є соціально зумовленими і індивідуально виявленими. Це означає, що властивість особистості, як творча самостійність, формується у процесі навчання і виховання. До найбільш суттєвих компонентів творчої самостійності відносять мотиваційні, змістово-операційні і вольові. Компоненти взаємопов'язані і взаємозумовлені, в реальному процесі навчання їх неможливо роз'єднати:

1. Мотиваційний компонент. Мотив – збудження, яке зумовлює цілеспрямовану діяльність, але сам виникає на основі потреби і формується в процесі усвідомлення протиріччя між виниклою потребою в творчості і неможливістю її задовольнити самостійно.

Якісне засвоєння матеріалу стає неможливим, якщо у студентів відсутні потреби в знаннях, у пізнанні навколишньої дійсності, які слугують важливим стимулювальним фактором навчання. Від того, як сформована мотивація, залежить результативність навчального процесу, оскільки мотивування забезпечує його системну якість.

Зауважимо, що надмірна негативна мотивація, на думку та інших педагогів-практиків, може бути занадто великою в порівнянні з реальними навчальними можливостями студентів. Перевантаження роботою спричиняє зниження відповідальності студентів за результати своєї діяльності, створює умови для формального ставлення до навчання. Відзначається, що дуже сильна мотивація призводить до станів афектів, стомлюваності, коли мотиви, прагнення, наміри, бажання, потреби суб'єкта навчання не задовольняються в процесі навчальної діяльності.

2. Змістово-операційний компонент складається з володіння системою провідних знань і здатністю до навчання. Сформоване прагнення до поповнення знань і володіння новими способами діяльності можливо тільки за умови наявності вмінь самостійного здобуття знань. Володіння знанням – це не тільки розуміння і запам'ятовування, але й вміння застосовувати їх до розв'язання практичних задач, вміння застосовувати набуті знання і способи діяльності у нових ситуаціях. Складовою частиною змістово-операційного компонента є способи інтелектуального, загального і спеціального навчання. До інтелектуального способу віднесено володіння такими розумовими операціями, як порівняння, аналіз, синтез та інші.

3. Самостійність студентів у навчальній діяльності пов'язана з формуванням у них навичок навчальної праці, до компонентів якої належать вміння планувати самостійну роботу, раціонально її організувати, здійснювати самоконтроль і вміння працювати у певному темпі. Перші два компоненти творчої самостійної роботи тісно пов'язані з вольовими процесами.

Одним із головних напрямів, що веде до поліпшення якості підготовки фахівця, є його готовність до самостійної творчої діяльності, яка формується протягом навчання у вищому навчальному закладі. Самостійна робота студентів має спрямовуватися на реалізацію таких тісно пов'язаних завдань, як: розвиток у студентів самостійності, вміння здобувати знання та здатність студентів самостійно використовувати ці знання у практичній діяльності. Адже молоді люди, у яких сформовані навички самостійної роботи, активніше й ефективніше засвоюють необхідний навчальний матеріал, краще підготовлені до майбутньої праці, до самоосвіти, кваліфіковано вирішують проблеми, що стоять перед суспільством.

Розвиток навичок самостійного пошуку нового, його логічного осмислення й уміння практичного використання робить процес набуття спеціальності творчим, приводить до використання нестандартних, оригінальних способів вирішення завдань, що стоять перед студентами. І цей процес не-

обхідно починати якомога раніше, беручи до уваги те, що при обмеженій кількості годин, які відводяться на вивчення фундаментальних дисциплін, особливо під час занять в аудиторії, великої ваги набуває підтримання на належному рівні інтересу до опанування тем та розвиток навичок самостійної роботи з предмета й, відповідно, до самостійно визначеної мети.

Отже, когнітивно-творча компетенція, що має головною компонентою творчу самостійність у здобутті знань, набутті вмінь та навичок, є базовою складовою професійної компетентності майбутнього гуманітарія – випускника ВНЗ.

Література

1. Аверин Н. А. Как научить учиться / Н. А. Аверин, Е. С. Львов. – К.: О-во «Знание» УССР, 1988. – 48 с.
2. Айсина Г. Х. Роль профессиональной направленности в общей структуре вузовской подготовки студентов / Г. Х. Айсина // Психология студента как субъекта учебной деятельности. – М.: Высш. шк., 1989. – С. 32-40.
3. Активные методы и формы обучения я: Методические рекомендации и материалы для преподавателей общественных наук / Мин-во нар. образования БССР, Бел. гос. ун-т им. В. И. Ленина. – Мн., 1989. – 73 с.
4. Андреев А. Знания или компетенция? / А. Андреев // Высшее образование в России: научно-педагогический журнал.- 2005.- № 2. – С. 3-12.
5. Бабанский Ю. К. Выбор методов обучения в средней школе / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1990. – С. 7-13
6. Гальперин П. Я. Зависимость обучения от типа ориентировочной деятельности / П. Я. Гальперин, Н. Ф. Талызина. – М., 1968. – 238 с.
7. Козаков В. А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема / В. А. Козаков. – К.: НОК ВО, 1990. – 47 с.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики: монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І. С», 2004. – 112 с..
9. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3-10.
10. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1975. – 326 с.
11. Петров А. В. Самостоятельная познавательная деятельность в системе развивающегося обучения // Наука, культура, образование / А. В. Петров. – 2001. – № 8/9. – С.150-154.
12. Платонов К. К. Психология: учеб. пособие / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. – М.: Высш. шк., 1977. – 298 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.
14. Селевко Г. К. Педагогические компетенции и компетентность / Г. К. Селевко // Сельская школа. – 2004. – № 3. – С. 29-32.
15. Талызина Н. Ф. Пути разработки профиля специалиста / Н. Ф. Талызина. – Саратов: СГУ, 1987. – 173 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011 р.